

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

KLARA JANJAC

Uskoško prebivalstvo v Beli krajini

(kulturno-zgodovinska študija)

Diplomsko delo

Ljubljana, 2020

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

KLARA JANJAC

Uskoško prebivalstvo v Beli krajini

(kulturno-zgodovinska študija)

Diplomsko delo

Mentor: izr. prof. dr. Sašo Jerše

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Zgodovina

Ljubljana, 2020

IZVLEČEK

Uskoško prebivalstvo v Beli krajini

Diplomsko delo skuša prikazati prihod uskoškega prebivalstva na območje Bele krajine v 16. stoletju, ko so se bili primorani preseliti zaradi turških vpadov. Zgodovinski pregled diplome nam prikaže vzroke za migracije uskoškega prebivalstva ter njihovo funkcijo v državi, predvsem na obrambnem območju Vojne krajine. Poleg tega dobimo še vpogled v njihov način življenja, običaje, novo kulturo, jezik in pravoslavno veroizpoved. Raziskava je predvsem temeljila na raznolikosti in kulturni posebnosti v belokranjskih vaseh, kjer živijo potomci Uskokov. Opisane so tudi šege in navade, ki potrjujejo, da je na majhnem območju lahko prisotna raznolikost.

Ključne besede: Uskoki, turški vpadi, Vojna krajina, Bela krajina, pravoslavna vera

ABSTRACT

Uskok population in Bela krajina

The thesis tries to show the arrival of the Uskok population in the area of Bela krajina in the 16th century, who were forced to move due to the Turkish invasions. A historical review shows the reasons for the migrations of the Uskok population, and their function in the country, especially in the defense area of the Vojna krajina. In addition, we get an insight into their way of life, customs, new culture, language and Orthodox religion. The research was mainly based on the diversity and cultural specificity of the Bela krajina villages where the descendants of the Uskoks live. Customs and habits are also described, confirming that diversity can be present even in small area.

Key words: Uskoks, turkish invasions, Vojna krajina, Bela krajina, Orthodox religion

KAZALO

1 UVOD	5
2 TURŠKI VPADI V SLOVENSKE DEŽELE	7
2.1 PRVI VPAD LETA 1408.....	8
2.2 SMERI TURŠKIH VPADOV IN SISTEM OBVEŠČANJA.....	9
3 VOJNA KRAJINA	12
3.1 VLAŠKI STATUTI.....	14
3.2 IVAN LENKOVIČ IN GRAD POBREŽJE.....	15
4 PRIHOD USKOKOV V BELO KRAJINO	16
4.1 USKOŠKE BELOKRANJSKE VASI	18
4.1.1 Bojanci.....	18
4.1.2 Marindol	19
4.1.3 Miliči in Paunoviči	19
4.2 OBLIKOVANJE MEJE V PRAVOSLAVNIH VASEH MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO ..	20
5 USKOŠKO ŽIVLJENJE	21
5.1 VERSKA PODOBA.....	21
5.2 GOSPODARSTVO	23
5.2.1 Obrt.....	24
5.2.2 Tkalstvo	24
5.3 LJUDSKO STAVBARSTVO	26
5.4 OBLAČILNI VIDEZ	27
5.5 DRUŽBENO IN PRAVNO ŽIVLJENJE.....	27
5.6 ŠEGE IN NAVADE.....	29
5.6.1 Krst.....	29
5.6.2 Poroka.....	29
5.6.3 Smrt	30
5.6.4 Božič.....	31
5.7 LJUDSKO SLOVSTVO IN PLES	31
6 INTERVJU Z ZDRAVKOM VUKOVIĆEM	32
7 ZAKLJUČEK.....	34
8 VIRI IN LITERATURA	35

1 UVOD

V obdobju 15. in 16. stoletja so mirno življenje Slovencev in mnogih drugih presenetili kruti turški vpadi. Leta 1408 so Turki z vpadom v mesto Metlika, ki leži ob reki Kolpi v Beli krajini, prvič stopili na območje dežele Kranjske. Vpadi na Kranjsko so trajali vse do leta 1559, ko je bil zabeležen zadnji napad. V tem obdobju sto petdeset let so bili turški vpadi zelo agresivni in s tem močno zaznamovali življenja domačinov. Turški namen je bil opustošiti dežele in opleniti vredno lastnino, pa tudi veliko kmečkega prebivalstva je bilo pobitega ali pa odpeljanega v suženjstvo. Tisti, ki pa so ostali na domačih tleh, so pod poveljstvom kraljev začeli graditi gradove, obrambne tabore ipd. Tabori so bila pribežališča predvsem za zaščito kmečkega prebivalstva, ki se ni moglo skriti nikamor drugam. Zato je bila v protiturške obrambne namene vzpostavljena tudi Vojna krajina, ki je bila poseben obrambni pas na območju Hrvaške.

V začetku 16. stoletja so se zaradi turške nevarnosti na obmejna območja, kot so Bela krajina in Žumberak, začeli priseljevati begunci pravoslavne vere, ki jih imenujemo Uskoki. S seboj so prinesli nove šege in običaje, ki jih njihovi potomci še danes ohranjajo. Prav zato je podoba Bele krajine še danes variabilna, predvsem jezikovno, versko in narodnostno. Uskoški potomci danes živijo v hribovjih Žumberka in v štirih vaseh v Beli krajini, in sicer v vaseh Bojanci, Miliči, Marindol in Paunoviči. V vasi Miliči je postavljena cerkev sv. Petra in Pavla, kjer ohranjajo svojo versko tradicijo. Prilagodili so se soživljenju s katoliškim prebivalstvom in do danes ustvarili novo povezano skupnost.

Diplomsko nalogo sem razdelila na dva dela. V prvem delu sem opisala zgodovinski pregled turških vpadov in njihov vpliv na domače prebivalstvo, predvsem v Beli krajini, s čimer bom predstavila vzroke za vzpostavitev protiturške obrambe in naseljevanje Južnih Slovanov oz. Uskokov v belokranjske vasi. V drugem delu sem prikazujem uskoški način življenja na kulturni ravni.

Zakaj sem se odločila za to temo diplomske naloge? Najprej me je pritegnilo dejstvo, da imamo v Beli krajini skupnost, ki kljub svoji kulturološki različnosti že stoletja živi v sožitju z domačini. Predvsem sem želela izvedeti več o njihovem načinu življenja nekoč in kako to danes vpliva na njihove potomce, ali so katere izmed navad opustili in koliko jim pomeni, da so potomci Uskokov.

Moja teza se glasi, da so prebivalci pravoslavne veroizpovedi dobro sprejeti v slovenski družbi in se jih ne označuje za drugačne ali tujce na slovenski tleh. Menim, da, kljub temu, da so bili

na začetku priseljenci so danes sprejeti kot avtohtono prebivalstvo, ki tukaj živi več kot petsto let. To mojo tezo je potrdil tudi intervju z gospodom Zdravkom Vukovićem, ki ima uskoške korenine. Povedal je, da je že od časa druge svetovne vojne vse več mešanih zakonov med pravoslavci in katoliki, kar prej ni bilo dovoljeno. Versko mešane družine danes večinoma praznujejo in spoštujejo verske običaje obeh veroizpovedi ter tako posamezni praznik praznujejo tudi po dvakrat, npr. božič in veliko noč. Treba pa je omeniti, da uskoško oz. pravoslavno obredje počasi izginja iz Bele krajine, saj mašni obredi dandanes potekajo le enkrat na mesec. To tezo bom skušala v svoji diplomski nalogi tudi potrditi.

Poleg virov in literature sem svojo diplomsko nalogo želela popestriti z virih s terena. Tako sem se odpravila v vas Miliči, kjer sem intervjuvala Zdravka Vukovića ter njegovo družino. V Miličih stoji cerkev sv. Petra in Pavla, katere oskrbnik je gospod Vuković, ki sem jo obiskala ter posnela tudi fotografije njene notranjosti. Obiskala sem tudi pokopališča, na katerih sem našla nagrobnike, zapisane v cirilici, a ta pojav danes izginja. Drugi intervju sem izvedla z gospodom Nikom Drakulićem, ki je potomec Uskokov, živi pa na območju Žumberka. Kljub temu da ni v stiku z belokranjskimi potomci, ga zgodovina njegovih korenin zelo zanima, zato mi je pomagal predvsem z opisom uskoških šeg in navad. Ustavila sem se tudi v vasi Pobrežje, kjer je Ivan Lenković zgradil grad Pobrežje. Danes so od gradu ostale le ruševine, ki so v zasebni lasti. Lenkovićevo pomen je predvsem v tem, da je vzpostavitev Vojne krajine temeljila prav na njegovih zamislih.

2 TURŠKI VPADI V SLOVENSKE DEŽELE

Vdori oboroženih turških enot v slovenske dežele so trajali od začetka 15. do konca 17. stoletja. Intenzivnost vpadov je bila odvisna od notranjih razmer v turški državi, njene visoke politike ter lokalnih interesov in presoje posameznih obmejnih turških poveljnikov. V naše dežele so vdiral predvsem pripadniki lahke konjenice, t. i. akindžije, ki so bili organizirani v obmejnih območjih Osmanskega cesarstva. Čete akindžijev so sestavljali Turki in domače islamizirano poljedelsko prebivalstvo. Bile so predhodnice glavnine vojske – s številnimi manjšimi plenilnimi vpadi, imenovanimi »akini«, kar pomeni tek, so slabile odporno moč prebivalstva na ozemlju, predvidenem za poznejšo osvojitve. Na sovražnem ozemlju so se akindžije razpršili v manjše roparske oddelke, ki so praviloma pustošili nekaj dni, včasih tudi več tednov in celo mesecev. Po padcu Bosne v turške roke so postali vpadi akindžijev strah in trepet slovenskih dežel.¹

Turške vpade lahko razvrstimo v šest obdobj. Prvo obdobje je trajalo od 1408 do 1415, ko je bila večina vpadov usmerjena na Kranjsko in Štajersko, drugo obdobje pa od 1469 do 1483, ko so bili napadi najštevilnejši in najboljsežnejši. Turki so nameravali opleniti in opustošiti dežele in s tem uničiti njihovo obrambno sposobnost, da bi ob ugodni priložnosti postale plen osmanske osvajalne politike. Turške čete so Kranjsko, Koroško in Štajersko prešle petkrat (1473, 1476, 1478, 1480, 1483), večkrat pa so prodrle tudi v Istro, prek tržaškega Krasa do Soče in naprej v Furlanijo. Tretje obdobje je trajalo od 1483 do 1499 – tedaj sta bili turškim vpadom izpostavljeni le Dolenjska in Notranjska. Z vojno med Benečani in osmansko državo (1499–1503) je bil povezan velik turški vpad leta 1499, ko so turške čete vdrle v Furlanijo in jo močno opustošile. Četrto obdobje, zamejeno od 1520 do 1532, sovpada s časom velikih osvajalskih načrtov Sulejmana I. Veličastnega. Turški vpadi so bili takrat zelo pogosti in so povzročali hudo opustošenje na vseh obmejnih območjih od Bele krajine do Krasa in Istre. Poleg nekaj velikih vpadov na Kranjsko leta 1525 so turške čete in skupine skoraj vsak dan plenile po deželi. Velikokrat so se pritajile v obmejnih gozdovih in od tam ropale in lovile prebivalstvo. Te skupine so se imenoval matrolozi – bili so pripadniki posebnega rodu turške vojske. Sprva so bili predvsem kristjani, pozneje pa so prevladovali muslimani. Najpogosteje so stražili prelaze in nevarne poti, opravljali obveščevalno službo in v manjših skupinah vpadali ter ropali po sosednjih sovražnih ozemljih. Peto obdobje je trajalo od 1536 do 1560 – tedaj so bili turški

¹ Alenka Misja Zgaga et al., *1408 Prišli so Turki za njimi Uskoki*. Metlika: Belokranjski muzej Metlika, 2008, 13.

vpadi v slovenske dežele redki. Turški pritisk na Hrvaško je kljub temu ostal silovit vse do konca 16. stoletja, takrat se je meja turške države ustavila 15 kilometrov od Kranjske. Zadnji turški vpad na Kranjsko je bil verjetno leta 1559. Zadnje, šesto obdobje pa je trajalo od 1578 do 1684, zaznamovali so ga predvsem napadi v Prekmurje.²

Turški vpadi od začetka 15. do konca 17. stoletja so vplivali na socialno in demografsko podobo na Slovenskem. Povzročili so veliko gmotno škodo, človeške izgube, migracijske premike in opustelost nekaterih območij. Notranjskeavstrijske dežele so prisilili, da so se trdneje povezale in oblikovale vojaško organizacijo. Ta je čez nekaj časa začela uspešno zavračati turške napade na slovensko ozemlje, hkrati pa je zavrla ozemeljsko napredovanje Turkov na Hrvaškem. Negativna izkušnja s Turki je v ljudeh krepila zavest o pripadnosti istemu versko opredeljenemu svetu, torej zahodnem krščanstvu. V ljudeh se je krepila tudi zavest o pripadnosti deželi ali skupni deželi.³

2.1 PRVI VPAD LETA 1408

Prvi primer turškega vpada na slovensko ozemlje se je zgodil leta 1408. O njem je edini poročal Janez Vajkard Valvasor, ki je opisal, da so Turki 9. oktobra vpadli v Slovensko marko, izropali okolico Metlike, ljudi pobili ali odpeljali, vse drugo pa požgali. Sicer ilustrativni, toda skopi podatki o tem vpadu ne bi uživali zaupanja zgodovinarjev, če ne bi Valvasor tega vpada omenil kar trikrat v svojem delu *Slava vojvodine Kranjske*. Da je imel Valvasor prav, potrjuje tudi tedanje dogajanje v bližnji Bosni, ki je predstavljala edino ozemlje, od koder bi se napad v tistem trenutku lahko razširil. V Bosni je ob koncu 14. stoletja zavladal kralj Štefan Ostoja in se začel zblíževati z ogrskim kraljem Sigismundom, zato so ga bosanski velikaši zamenjali in leta 1404 postavili na prestol Štefana Tvrdka II. Sigismund je nato začel vojaške pohode proti Bosni, a neuspešno. Šele ko je s pomočjo papeža zbral veliko vojsko proti »bogomilom in heretikom v Bosni, Dalamciji in Hrvatski«, je v prvi polovici septembra 1408 prodril globoko v Bosno in ujel Štefana Tvrdka II. Sigismund je 25. septembra sporočil svojo zmago Dubrovniku. Toda v delu Bosne je že sredi oktobra znova zavladal Štefan Ostoja, kljub nasprotovanju madžarskega kralja Sigismunda. Ostoja se je namreč obrnil na Slutanovega brata Mehmeda, mu za talca poslal svojega sina in za obljubo 20.000 dukatov letnega davka prejel pomoč 10.000 konjenikov. Tako je v času med 25. septembrom in sredino oktobra Ostoja s pomočjo turške

² Enciklopedija Slovenije: *13 Š – T*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, 412–413.

³ *Misija Zgaga, 1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 14.

konjenice ponovno prišel do krone, 9. oktobra istega leta pa so, kakor navaja Valvasor, Turki oplenili okolico Metlike. Da so bili takrat res v bližini Kranjske in to izkoristili za vpad, priča tudi sklep beneškega Sveta naprošenih iz začetka novembra 1408: »Ker se govori, da je senjski knez Nikola Frankopan pripravljen dati Turkom prehod in hrano, da bi mogli iti dalje, se je treba z njim dogovoriti, naj tega nikakor ne dovoli.« Dogodki izven slovenskih dežel kažejo, da je Valvasorjevo trditev mogoče sprejeti in določiti 9. oktober 1408 kot datum, ko so Turki prvič napadli mesto Metlika in posledično tudi Kranjsko. Turški vpadi v obdobju 1408 do 1415 so pokazali, da so bile slovenske dežele povsem nezaščitene. Viteška vojska se je zbrala le, če jo je sklical kralj, obramba pa je bila omejena le na posamezna območja oziroma na grad lokalnega gospoda. Zaradi vpadov je vojaški sistem fevdalce prisilil v utrjevanje njihovih gradov. Drugi vpad, manjši po obsegu, je prvemu sledil po treh letih. O njem izvemo leta 1411 iz izjave metliškega komturja velikemu mojstru nemškega viteškega reda. Metliški upravitelj je namreč prepričeval svojega predstojnika, da ne more poslati nikakršne finančne podpore, saj je pomoč potrebna predvsem njemu samemu. Kajti brez novih financ se bo prisiljen odseliti.⁴

2.2 SMERI TURŠKIH VPADOV IN SISTEM OBVEŠČANJA

Vsi napadi razen enega so prihajali iz Bosne. Turki so Kranjsko napadali so prek reke Une in Krupe v Bosni, nato vzdolž Korane, mimo Karlovca vse do Metlike in nato naprej v slovenske dežele. Metlika je v 15. stoletju predstavljala izredno pomembna vpadna vrata na Kranjsko. Druga pot, ki je vodila mimo Kočevja, je postala pomembnejša v 16. stoletju. Turški vpadi, v katerih so bili le prizadeti obrobni predeli slovenskih dežel, se razlikujejo od velikih napadov v 16. stoletju. Pri vpadih v 15. stoletju so sodelovale velike množice konjenikov, ki so uporabljali pot mimo Metlike. Stoletje kasneje se je položaj spremenil. Konjenike so namreč zamenjali martolozji, ki so se skrivali po kranjskih gozdovih in na tatinski način presenečali domačine. Za tovrstne napade je bil kočevski gozd najprikladnejši.⁵

Neposreden uspeh turških vpadov moramo pripisati predvsem dobro organizirani vohunski službi. Turki so pri vpadih uporabljali vodnike, ki so bili večinoma verski ujetniki. Ob napadu leta 1491 sta Turkom ušla dva kristjana, ki sta sedemnajst let preživela v turškem ujetništvu in jim služila kot vodnika – eden se je rešil v Metliko, drugi pa na Otočec.⁶

⁴ Simoniti, Vasko. *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990, 42–43.

⁵ Voje, Ignacij. *Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju*. Zvezek 1–2 Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 1976, 10.

⁶ Voje, *Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju*, 9.

Uspešno obrambo pred Turki je pogojevala dobra obveščevalna in signalna organizacija. Prizadete dežele so zato težile k izgradnji elementov, ki so zagotavljali najboljše delovanje obeh sistemov obveščanja: neprekinjenost, verodostojnost, pravočasnost in centralizacija na ravni vrhovnega poveljnika Vojne krajine. Moramo se zavedati, da je bila obramba pred Turki odvisna prav od usklajenega delovanja obeh sistemov. Avstrijski vladarji so se zavedali, da je nujna tudi obveščevalna služba na mikroravni, kar je bilo območje ob hrvaško-slavonsko-turški meji. Le tako je bilo možno preprečiti nenadne turške napade. Leta 1537 so poslanci v hrvaškem saboru poročali, da se brez vohunov ne more vzpostaviti dobra obramba. Sprva sta bila na Hrvaškem za vohune odgovorna Ivan Karlović in Ivan Kobasić, kasneje pa je to vlogo prevzel vrhovni poveljnik v hrvaški in slavonski krajini. Obstajala sta dva centra za obveščanje vrhovnega poveljnika, prvi je bil v Dubici ali Sisku za zgornjo polovico področja, za spodnjo polovico področja pa je bil center obveščanja v Bihacu in Senju. Praviloma so bili vohuni iz varnostnih razlogov anonimni. Informacije o položaju na turški strani in o vojaških pripravah v Bosni so posredovali tudi posamezniki, ki jim je uspelo pobegniti iz turškega ujetništva. Poleg tega so dodaten vir informacij pomenili ujetniki, ki so bili izročeni vojaškemu poveljniku in bili deležni skrbnega zasliševanja. Novice, ki jih je vrhovni poveljnik izvedel bodisi od svojih obveščevalcev bodisi od ujetnikov in na podlagi katerih so menili, da preti nevarnost, so zapisali in poslali naprej proti Kranjski. Te novice so se imenovala »Turški glasi«. Turški glasi so bili pisani v nemškem, italijanskem in včasih tudi v hrvaškem jeziku. Tovrstne novice so imele povsem svojo obliko in so se že na pogled razlikovale od običajnih pisem. Pot tega pisma je bila odvisna predvsem od tega, iz katere strani je bilo pričakovati turški napad. Turške glas so prenašali sli na lahkih konjih ali pa sli tekači. Trdnejšo osnovo za sklep o organiziranem prenašanju vojaških obvestil nam daje pogodba, ki so jo sklenili 26. aprila 1512 deželni zbori Štajerske, Koroške in Kranjske s hrvaškim plemičem Markom iz Klisa. Za izpolnitev te naloge, ki naj bi jo opravljal do 11. novembra, so mu stanovski odbori obljubili plačilo šesto goldinarjev štajerske veljave in tri kose blaga. Dežele so si med seboj razdelile finančno obveznost: polovico je prispevala Štajerska, preostali četrtini pa Koroška in Kranjska. V pogodbi je bilo predvideno omrežje, v katerem naj poteka obveščevalna služba, ki jo je moral Marko iz Klisa organizacijsko speljati. Potek obveščevalnih smeri je bil naslednji: izhodiščna točka za Kranjsko je bila Metlika. Od tu je en krak obveščanja šel v Kostanjevico, drugi v smeri Mehovo–Žužemberk–Ljubljana, tretji pa v smeri Poljane–Kočevje–Ribnica–Ortnek.

Novice, ki so jih prenašali sli, so bile namenjene vojaškemu poveljniku, ti pa so na podlagi presoje vsebine sprejeli odločitev o njihovi razširitvi, oziroma o ustreznih vojaških aktivnostih.

Sistematično je bila ta služba na Hrvaškem urejena precej pozno, pred tem pa so se opozarjali z zvonjenjem, prižiganjem grmad in streljanjem. V začetku leta 1538 je sabor slavonskega plemstva v Križevcih sklenil urediti sistem opozorilnih strelov in grmad ter obenem izboljšati ta sistem v povezavi s Štajersko in Kranjsko. Med najpomembnejšimi kresišči, ki so omogočala dobro navezavo na sistem v zalednih deželah, sta bili na območju Bele krajine dve kresišči, in sicer Plešivica na Metliškem (po proti Črnomlju in Metliki) in Oštrc »med Uskoki« (pot proti Metliki). Ti izbrani kraji so označevali začetek glavnih poti na Kranjsko in Štajersko, obenem pa omogočali, da se s sprožitvijo alarmnega sistema ščiti prostor vzdolž celotne slovensko-hrvaške meje od morja preko Save do Drave. Sistem glavnih signalnih točk je bil razporejen po vidnih vrhovih in je potekal ob glavnih poteh, ki so vodile iz Hrvaške v zaledje, uporabljali pa so jih tudi Turki za svoje vpade.⁷

Na vrhovih so bile postavljene stražarnice, zgradbe za strelivo, orožje in kresovi. Za signalno organizacijo so bili zadolženi četrtni glavarji, ki so skrbeli, da so bili ti kraji preskrbljeni z orožjem, strelivom in hrano. Signalizacijski sistem so vzdrževali kmetje sami, le glavne točke so bile pod deželno oskrbo. Če je kazalo, da bo nevarnost dolgotrajnejša, so izdali javno povelje za vsako četrt posebej. Povelje je predpisovalo vpoklic moštva za odhod proti meji oziroma določenem kraju.⁸

Ohranitev življenja ob turških vpadih so največkrat omogočala zavetja za trdnimi zidovi, ki so bila v lasti premožnejšega prebivalstva. Tako so fevdalci in meščani lahko ostali za mestnimi zidovi in v utrjenih trgih ter gradovih. Podložniki pa so sprva ostali nezavarovani. Zato so po letu 1471, v času najhujših turških vpadov, začeli graditi številne tabore kot glavno vrsto kmečke samoobrambe. Izraz tabor je bil znan v raznih delih srednje Evrope in se je na Slovenskem začel pojavljati v drugi polovici 15. stoletja. Tako je na Slovenskem beseda tabor dobila pomen zidane ali naravne kmečke trdnjave. Tabori so bili utrjeni v vasi ali blizu nje, na kraju, primernem za obrambo, bodisi kot samostojne zgradbe z enim ali več stolpi bodisi okrog cerkve (obdani z zidovi). Uporabljali so se kot zatočišča pred nevarnostjo, v njih pa so hranili vredne predmete. Ponekod so kot pribežališča uporabljali tudi podzemne jame, ki so jim zavarovali vhode.⁹

⁷ Simoniti, Vasko. *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991, 151–170.

⁸ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 21–22.

⁹ Simoniti. *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. 200–201.

3 VOJNA KRAJINA

Vojna krajina je bilo posebno območje vojaške ureditve ob turški meji od 2. polovice 15. stoletja do leta 1881. Razprostirala se je na ozkem pasu od Senja v Kvarnerskem zalivu proti severu do Save ter vzdolž nje po Slavoniji do Zemuna v Banat, Bačko ter ob vzhodnem delu Transilvanije. Za slovensko zgodovino je pomemben nastanek in obstoj Vojne krajine na območju Hrvaške v 16. in 17. stoletju, ko so Turki zasedali še velik del Slavonije. S prodorom Turkov v osrednjo in zahodno Bosno ter s priključitvijo te dežele k turški državi se je začel dolgotrajen migracijski pritisk prebivalstva iz teh dežel na zapuščena obmejna posestva hrvaških fevdalcev in delno tudi na opustela ozemlja na Slovenskem. V drugi polovici 16. stoletja je militarizacija hrvaške družbe privedla do izoblikovanja hrvaške vojne krajine. Razdeljena je bila na primorsko vojno krajino (s sedežem v Karlovcu) in slavonsko vojno krajino (s sedežem v Varaždinu). V obeh krajinah je nastala specifična oblika družbene ureditve. V zameno za nekatere samoupravne organizacijske oblike življenja in versko svobodo so priseljenci sprejeli vojaško službo t. i. krajišnikov. Ta oblika vojaške službe in nanjo vezana posest nista vzpostavljali fevdalnih oz. podložniških odnosov – bilo je ustvarjeno pogodbeno razmerje, zavarovano z zapisanimi pravicami, ki so krajišnikom zagotavljale poseben privilegiran položaj. Takšen način življenja je zaživel zato, ker so se priseljenci naselili na območjih, ki ga hrvaško plemstvo ni moglo več vzdrževati in braniti pred Turki in ga je zato prepustilo v vzdrževanje kralju. Vojno krajino je sestavljala obmejni sistem utrd z vojaškimi posadkami. Pozneje je postala velika habsburška vojna provinca.¹⁰

Začetki Vojne krajine segajo v čas ogrskega kralja Matije Korvina. Da bi zavrl turško prodiranje na Madžarsko in v Slavonijo, je ustanovil dve banovini v severni Bosni, eno s središčem v Jajcu, drugo pa v Srebrniku. Na ta način naj bi bila boljše zavarovana srednjeveška Slavonija. Poleg tega je pa je ustanovitev kapetanije v Senju leta 1469 predstavljala močno obrambno oporišče na hrvaškem ozemlju. Kljub vsem ukrepom Matije Korvina ta oporišča niso mogla zaščititi hrvaškega ozemlja pred turškim pustošenjem. Kratek predah je omogočilo sklenjeno premirje leta 1483, ki se je končalo po smrti Matije Korvina in ponovno so se začeli siloviti turški vpadi. S slabljenjem kraljeve oblasti so zmanjševale možnosti, da bi Korvinovi nasledniki uspešno zadržali obrambni sistem proti Turkom. Zmaga Turkov na Krbavskem polju leta 1493 je zelo oslabil hrvaški položaj. Hrvaško plemstvo v okviru ogrskega kraljestva ni dobilo več dovolj

¹⁰ Enciklopedija Slovenije: *14 U-We*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2000, 319–320.

pomoči, zato je začelo iskati pomoč pri Habsburžanih in začelo stopati v vojaško službo nemškega vladarja. Cesar Maksimilijan I. jim je ponudil le najemniško službo na Hrvaškem. Čeprav mu je bilo turško vprašanje eno glavnih nalog v življenju, mu ga ni uspelo rešiti, saj mu je to preprečeval položaj v zahodni Evropi. Hrvaško poslanstvo je celo na državnem zboru v Wormsu leta 1521 zahtevalo, da se cesarstvo upre Turkom, a so bile vse njihove prošnje zaman. Šele v letih 1521–1522, ko sta si po smrti Maksimilijana I. njegova vnuka Karel V. in Ferdinand razdelila interesna področja v cesarstvu, se je začel spreminjati odnos do obrambnih vprašanj na Hrvaškem.¹¹

Prva pomembnejša poteza v smer ureditve Vojne krajine je bila storjena leta 1553 po zaslugi reforme vrhovnega poveljnika Ivana Lenkoviča. Na meji s turško državo je začel graditi neprekinjen niz utrd in stražarnic. Novo ustanovljene kapetanije so dobile ime po najpomembnejših utrdah na svojem območju: ogulinska, hrastovška, žumberška, koprivniška, križevska in ivaniška.¹²

Vojaška organiziranost Vojne krajine je temeljila na zamislih Ivana Lenkoviča, za Belo krajino najpomembnejšega iz rodu Lenkovičev. Ti so v svoji tituli nosili naslov baronov, na Kranjskem pa so imeli posesti med rekama Kolpo in Krko. V lasti so imeli vso okolico Novega mesta, a je bilo njihovo najpomembnejše posestvo Pobrežje ob Kolpi. General Lenkovič je vodil boje s Turki na ozemlju med Dravo in Sočo. Leta 1552 je v svoji spomenici cesarju Ferdinandu I. predložil popis vojske na Hrvaškem, ki je bila pod njegovim poveljstvom. Lenkovič se je odločil, da se ne bo bojeval na odprtih poljih, ampak sovražniku postavil čim več ovir na njegovi poti, kot so trdnjave, obzidani gradovi in gozdne posadke. Te naj bi sovražnika ovirale pri napredovanju, hkrati bi mu otežile vrnitev. Prav tako je organiziral poštno zvezo s postajami, vpeljal vohunsko službo in signalizacijo. Tako je Lenkovič na južni strani Gorjancev ustanovil mejo, ki so jo za zaščito kranjske dežele jugovzhodne strani naselili z Uskoki. Leta 1567 ga je cesar Maksimilijan II. imenoval za glavnega poveljnika vseh vojaških sil na turški meji.¹³

Kljub vsemu temu financiranje Vojne krajine, kar je bila naloga notranjeavstrijskih stanov, ni bilo povsem učinkovito. Na željo kranjskih stanov so na zasedanju v Brucku 1578 sklenili, da bodo na Hrvaškem začeli graditi veliko novo trdnjavo. Prostor, kjer so določili gradnjo trdnjave je bil pod majhnim gradičem Dubovcem, ki naj bi zapirala pot turškim napadalcem. Ta odločitev, ki je ustrezala predvsem strategiji obrambe, je najprej omogočala obrambo »lastne

¹¹ Simoniti. *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. 228–230 .

¹² Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 27.

¹³ Prav tam, 28–30.

hiše«, šele nato pa možnost vodenja ofenzivne vojne. Končno odločitev je sprejel deželni knez Karel, ki je potrdil odločitev gradbene komisije. Tako se je 13. julija 1579 začela gradnja moderne trdnjave, ki je dobila ime po svojem ustanovitelju nadvojvodi Karlu – Karlovac. V njene temelje so vzdali 900 turških glav. Gradnja trdnjave je napredovala zelo hitro in poveljnik Hrvaške krajine je imel odslej tu svoje stalno mesto. Kranjska pa je morala še vse desetletje prispevati za gradnjo Karlovca. Proti temu je vedno tožila, saj naj bi bili stroški previsoki, oziroma da tlaka podložnike hudo prizadene, a je kljub temu priznala, da sta Karlovac in njegova trdnjava v veliko korist deželi, saj je bilo področje okoli Metlike odslej veliko bolj varno in zaščiteno.¹⁴

Že v tridesetih letih 16. stoletja se je dvor odločil podeliti zemljo in določene privilegije novim priseljencem – Uskokom – na žumberškem območju. Ti so imeli status svobodnih kmetov, v zameno pa so morali služiti cesarski vojski. Razen manjših roparskih vpadov iz bosanskega pašaluka je bilo v 17. stoletju v Vojni krajini dokaj mirno.¹⁵

3.1 VLAŠKI STATUTI

Zaradi dejstva, da je bila Vojna krajina pod neposredno upravo Habsburžanov, je bilo njeno prebivalstvo izvzeto iz oblasti bana in hrvaškega sabora. Vsi so bili deležni vojaške obveznosti in so morali sodelovati v obrambi pred osmanskimi napadi. V preostalem času so se ukvarjali z kmetijstvom in živinorejo. Zaradi izključitve iz hrvaškega sabora so bili priseljenci dolga leta v konfliktu s hrvaškim plemstvom, ki je pogosto agitiralo s habsburškimi oblastniki, da bi krajišnike postavili pod svojo oblast ter jih prisilili v dajatve in cerkveno desetino. Krajišniki so svojo vojaško vlogo vse bolj dosledno opravljali, da bi od dunajskega dvora dobili določene privilegije, predvsem pa zato, da jim ne bi bilo treba plačevati davkov hrvaškemu plemstvu in cerkvi.

Takšno stanje je trajalo kar nekaj desetletij, nato pa je Cesar Ferdinand II. leta 1630 izdal Vlaški statut (Statut Valachorum), ki je Vlahom v Slavonski krajini podelil določene privilegije. S tem so bili Vlahi dokončno izključeni iz hrvaškega sabora in vlastelinske jurisdikcije. Poleg tega je statut odredil njihove obveze in pravice do notranje samouprave vlaških skupnosti. Ustanovljen je bil tudi položaj kneza, ki je vladal v določenem naselju oziroma vasi. Vlahom je bilo dovoljeno tudi prosto razpolaganje z lastnino z možnostjo trgovanja, v zameno so morali

¹⁴ Simoniti, *Turki so v deželi že*, 186.

¹⁵ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 28.

sodelovati pri gradnji obrambnih utrd – v primeru večjega turškega napada so morali na obrambno linijo vsi sposobni odrasli moški.

Vlaški statuti so se naslednja tri desetletja spoštovali, toda po prvih uporih v poznih 1650. in 1660. letih je njihova samostojnost začela pešati.¹⁶

Po turškem porazu pred Dunajem leta 1683 je sledila vojna, v kateri so osvobodili večji del hrvaškega kraljestva. S tem dogodkom je Vojna krajina izgubila svoj osnovni obrambni namen, kljub temu pa so obrambni sistem obdržali in ga celo razširili na območje Slavonije in Banata. Razloge za ohranitev vojnega sistema krajine odkrijemo v želji habsburških vladarjev po absolutizaciji in v potrebi po hitrem zbiranju poceni in velike vojske.

V 18. stoletju so Vojno krajino reorganizirali in leta 1737 odpravili Vlaški Statut. Razpustili so vse kapetanije in vojvodstva, namesto njih so vojsko v Vojni krajini razdelili na generalno poveljstvo, polke in čete. Tako so Vojno krajino od tedaj tvorile štiri: Varaždinska, Karlovška, Slavonska in Banska krajina. Po letu 1767 je bil vsak dvajesti prebivalec Vojne krajine vojak.

V 18. in 19. stoletju so se krajišniki kot profesionalni vojaki borili na vseh evropskih bojiščih. Večina prebivalstva v Vojni krajini je bila mešanica avtohtonih Hrvatov, kmečkih hrvaških beguncev in Uskokov. Kljub zahtevam hrvaškega sabora je bila Vojna krajina demobilizirana šele 8. avgusta 1873. Odlok o priključitvi Vojne krajine k Hrvaški je bil izdan 15. julija 1881.¹⁷

3.2 IVAN LENKOVIČ IN GRAD POBREŽJE

Vojaška organiziranost Vojne krajine je temeljila na zamislih Ivana Lenkoviča, za Belo krajino najpomembnejšega iz rodu Lenkovičev. Lenkoviči, ki so v svoji tituli nosili naslov baronov, so imeli na Kranjskem posesti med rekama Kolpo in Krko. V lasti so imeli vso okolico Novega mesta, a je bilo njihovo najpomembnejše posestvo Pobrežje ob Kolpi. General Lenkovič je vodil boje s Turki na ozemlju med Dravo in Sočo. Leta 1552 je v svoji spomenici cesarju Ferdinandu I. predložil popis vojske na Hrvaškem, ki je bila pod njegovim poveljstvom.¹⁸

Lenkovič se je odločil, da se ne bo bojeval na odprtih poljih, ampak bo sovražniku postavil čim več ovir na njegovi poti kot so trdnjave, obzidani gradovi in gozdne posadke. Te naj bi sovražnika ovirale pri napredovanju, hkrati bi mu otežile vrnitev. Prav tako je organiziral poštno zvezo s postajami, vpeljal vohunsko službo in signalizacijo. Tako je Lenkovič na južni strani

¹⁶ Hrvatski vojniki, *Počeci Vojne krajine*, broj 578.

¹⁷ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 28.

¹⁸ Prav tam, 28-30.

Gorjancev ustanovil mejo, ki so jo za zaščito kranjske dežele jugovzhodne strani naselili z Uskoki. Leta 1567 ga je cesar Maksimilijan II. imenoval za glavnega poveljnika vseh vojaških sil na turški meji.¹⁹

4 PRIHOD USKOKOV V BELO KRAJINO

Dobro pripravljeni in obsežni turški vpadi so predvsem v 15. stoletju prizadejali slovenski deželi veliko materialno škodo in tudi zmanjšali število kmečkega prebivalstva. Slovenske kmetije so na določenih območjih v precejšnji meri propadle. Veliko kmetov je bilo odgnano v sužnost, veliko jih je umrlo, ostali del podložniškega prebivalstva pa je pobegnil in se naselil na varnejša območja, npr. na Gorenjsko in v mesta. Zaradi turških napadov so posebno hudo trpeli Bela krajina, Dolenjska, Kras, Notranjska in južni deli Štajerske. Opustelost nekaterih predelov slovenskega ozemlja je bila pozneje vzrok za novo kolonizacijo, saj je deželna oblast dodelila opustela zemljišča priseljencem, ki so bežali s turškega ozemlja. Največ se jih je naselilo v Beli krajini, v spodnji dolini dolenjske Krke in okoli Novega mesta, na Dravskem polju pri Ptujju, okoli Ljutomera, ob zgornji Kolpi, na Notranjskem in na Krasu vse do Trsta do furlanske meje. Posebne skupine pribežnikov, ki jih viri imenujejo Uskoke, Skoke ali Vlahe, so zasedle v veliki meri puste kmetije, in to predvsem na Gorjancih, kjer je bila v žumberškem gospostvu leta 1535 na tedanjih kranjskih tleh naseljena večina Uskokov. Uskoki so od vladarja dobili posebne privilegije in opravljali so vojaško službo.²⁰

Padec Like leta 1527 je povzročil, da se je precejšen del Hrvatov in Srbov preselil v Belo krajino. Med prvimi, ki so se preselili, je bil Ivan Kobasič iz Brekovice na Uni, ki je bil sposoben vitez, še boljši diplomant. Uspelo mu je namreč prepričati hrvaške stanovce, da so 1. januarja 1527 v gradu Cetinu potrdili avstrijskega nadvojvodo in hkrati ogrskega kralja Ferdinanda I. za hrvaškega kralja in ga tako zadolžili, da mora skrbeti za obrambo Hrvaške na turški meji.

Kobasič si je pridobil na Kranjskem v last graščino in posestvo Žumberk (Sichelburg), ki leži na južnem pobočju Gorjancev, severno od Metlike. Tu je naselil izseljence iz Pounja, ki izjemoma niso bili pravoslavni štokavci (Srbi), ampak čakavski Hrvati. Osem let kasneje, leta 1534, je morala rodbina Kobasičev v zameno za odškodnino zapustiti grad in posestvo Žumberk ter ga predati krajiškim kapetanom Janezu Pichlerju, Žigi Višnjegorskemu in Erazmu

¹⁹ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 28–30.

²⁰ Simoniti. *Turki v deželi že*, 88–89.

Obrečanu. Ti so morali po zapovedi kralja Ferdinanda I. na tem ozemlju naseliti pravoslavne Uskoke, ki so prej živeli na območju okoli Glamoča in Unca ter so bili srbske narodnosti. Turki so jim na vsak način želeli preprečiti prehod na krščansko stran, zato se je leta 1530 pred Bihačem vnela bitka, v kateri so bili Turki poraženi. Vsi, ki so sodelovali v bitki, so se čudili hrabrosti Uskokov. Kralj Ferdinand I. je rad sprejemal begunce iz Osmanskega cesarstva, ker je iz njih sestavil martološke vojaške čete pod vodstvom lastnih harambaš, ki so bili protiutež turškim martolozom. Tako so Srbi uskočili v Belo krajino še v letih 1531, 1533, 1538 in 1541 ter prišli na območje zgornje Kolpe.

Uskoki so potrebovali zemljišča za postavitev svojih hiš in zemljišča, na katerih bi lahko obdelovali zemljo. V Beli krajini je bilo veliko zapuščenih kmetij in fevdalna gospoda je želela pridobiti nove podložnike. Uskoki so bili pastirji, a niso želeli postati tlačani in plačevati desetine, zato se niso naseljevali na graščakovih kmetijah. Od leta 1531 do 1534 so se potikali po kraškem svetu med Kostelom ob Kolpi in Postojno ter bili brezdomci in živeli nomadsko življenje. Njihovo življenje je bilo težko, zato so uskoški vojvode Popović, Šimanović in Radivojević septembra 1533 poslali kralju Ferdinandu I. pismo, v katerem so se nazorno izpovedali o svojem težkem življenju in da želijo svoje obljubljene domove.²¹

Leta 1534 graščina Žumberk razdeljena med uskoške družine. Ker ni zadostovala za naselitev vseh rodbin, so jih nekaj naselili še na posestvih kostanjeviškega in pleterskega samostana.²²

Naselitvena in etnična struktura pastirskega vojaškega sloja Uskokov se je trajno ustalila v Žumberku in v nekaterih belokranjskih vaseh ob Kolpi. Imeli so posebne pravice in vojaške naloge, ki so jih pridobili v 16. stoletju. Po letu 1600 je bilo to ozemlje vključeno v novo vojno-upravno enoto Vojne krajine. Do takrat je Žumberk spadal pod jurisdikcijo dežele Kranjske. Od 17. stoletja naprej pa so kranjski stanovi izgubljali izvršilno oblast na račun karlovškega generala, zato je prihajalo do sporov zaradi pristojnosti. Ta dvojnost pri vladanju je trajala do sredine 18. stoletja, ko so preuredili Vojno krajino ter Žumberk in Marindol priključili karlovškemu generalu. Ob odpravi Vojne krajine je bilo to območje leta 1881 priključeno Hrvaški. Uskoki se niso naseljevali le na območju Žumberka, temveč tudi v Beli krajini, zlasti v okolici Vinice in Metlike. Uskoki so se hitro asimilirali, vendar so se vse do današnjih dni ohranile majhne skupnosti Srbov v vaseh Bojanci, Marindol, Miliči in Paunoviči.²³

²¹ Županič, Niko. *Dolenjski list: 400 let gradu in trdnjave Pobrežje na Kolpi*. Novo mesto: SZDL, 1958. Št.24, 6.

²² Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 33.

²³ Voje, Ignacij. *Migracijski procesi v slovenskem prostoru v turškem obdobju*. *Zgodovinski časopis* 46: 326–327

4.1 USKOŠKE BELOKRANJSKE VASI

V Belo krajino se je v prvi polovici 16. stoletja naselilo veliko število Uskokov, po nekaterih virih tisoč že samo v enem valu. Od »uskoškega časa« so v Beli krajini ostali toponimi in priimki, ki danes pripadajo Slovencem (Vranešič, Jankovič, Husič, Vlašič, Cvitkovič ...). Nedolgo tega so se priimki in imena vasi pisali z mehkim č (ć), danes pa ga skoraj ni več srečati. Pisava na nagrobnikih starejše datacije je cirilica, na novejših pa najdemo latinico in trdi č.²⁴

Uskoke so naseljevali na izpraznjene kmetije, ki so jih zapustile družine, žrtve turških vpadov oziroma na ukaz zemljiških gospodov preseljene v mesta.²⁵

4.1.1 Bojanci

Točna letnica naselitve Bojancev ni znana. Ime Woianze se v dokumentih prvič pojavlja v urbarju iz leta 1674. Bojance so naselili drugi Uskoki kot Marindol – po ustnem izročilu današnjih prebivalcev so Bojance leta 1593 naselile družine Kordić, Radojčić, Vrlinić, ki so omenjene tudi na novejši spominski plošči na cerkvi v Bojancih. Njihove potomce v Bojancih najdemo še danes, omenja pa se še rod Mirosaljac oziroma Mirosaljić, ki naj bi že zdavnaj izumrl, nanj pa spominja le še toponim Mirosaljka v Bojancih.²⁶

Bojanci so danes gručasta vas, ki se delijo na dva zaselka, Gornje in Dolnje Bojance. Hiše so večinoma prenovljenje ali pa zgrajene po drugi svetovni vojni. Število prebivalcev je skozi leta upadalo. Danes je v Bojancih sedem različnih priimkov, saj sta dva prišla s priženitvijo iz Ponikve na Hrvaškem in dva iz Marindola (Ivković, Milić in Jurjević). Večina ljudi s starejšimi priimki je do leta 1941 živela v zadrugi. Pripadniki te skupnosti pa so se medsebojno povezali s porokami. Do leta 1941 je tudi vsaka hiša tkala domače platno, brisače, rjuhe, copate, nogavice, rokavice. Po urbarju gospostva Pobrežje ob Kolpi iz leta 1711 so bili Bojanci dolgo časa razdeljeni med Pobrežje in gosposko Krupo. Med Bojanci in Marindolom se je od nekdaj razprostiral gozd Veliko Bukovje, ki je vasi varoval pred Turki. Ker so bili v Bojancih ljudje pravoslavne veroizpovedi, a jih je bilo premalo, da bi ustanovili svojo faro, so na obrede hodili v sosednjo vas Marindol. Ta je pripadal patriarhu v Sremskih Karlovcih. Danes so cerkveno podrejeni župniji v Marindolu. Leta 1934 je bila v Bojancih ustanovljena posebna pravoslavna parohija, ki se je ohranila do danes. Slovenska osnovna šola je bila v Bojancih ustanovljena

²⁴ Jankovič, Vita. *Uskoško prebivalstvo v Beli krajini*. Ljubljana: 2016, 17.

²⁵ Tomažin, Martin. *Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh*. Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 46., 2005, 222–223.

²⁶ Tomažin, Martin. *Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh*. 222-223.

1866. Prvi učitelj, ki je učil uskoško govoreče otroke, je bil sicer Slovenec, vendar so kasneje v šoli poučevali kateheti. Zaradi premajhnega števila otrok so šolo leta 1963 ukinili, otroci pa so šolanje nadaljevali v Vinici. Uskoških otrok naj ne bi obravnavali drugače. Bojančani se sicer čutijo za Uskoke oz. Srbe, med seboj tudi govorijo srbsko, toda stoletja življenja ob slovenskih sosedih so jih popolnoma vključila v slovensko okolje. Bojančani niso nikoli izrazili potrebe po dodatnem izobraževanju v srbohrvaškem jeziku, pa tudi vsiljevanja z druge strani ni bilo. Stare običaje vendarle ohranjajo, kar se najbolj odraža v njihovi folklorni skupini. Treba je še dodati, da Bojančani o svojih koreninah vedo zelo malo, saj so se tudi sami dokaj malo zanimali zanje. V vasi, ki je bila nekoč popolnoma uskoška, so se počasi začeli pojavljati novi priimki. Mladi se med seboj pogovarjajo v slovenščini. Uskoki v Bojancih so tako postali Belokranjci, hkrati pa ostali Uskoki.²⁷

4.1.2 Marindol

Za začetek naseljevanja Uskokov na območje vasi Marindol v Beli krajini je pomembno leto 1546, ko je poveljstvo nad uskoškimi četami prevzel hrvaški general Ivan Lenković in začel sistematično skrbeti za begunce. Lenković je med letoma 1549 in 1555 utrdil grad Pobrežje in zaokrožil ozemlje okrog njega. S tem je izpolnil pogoje za naselitev prvih večjih skupin Uskokov v Beli krajini, ki so uživale vse zemljiške privilegije, dokler so bile na voljo za boj proti Turkom. Izpraznjene kmetije na območju Marindola in Pobrežja je general Lenković podelil uskoškim skupinam, ki so pribežale iz Bosne in leta tavale po Žumberku in Beli krajini. Prva srbska kolonija je v Marindol prišla leta 1548 iz Prilesja ter iz Pribincev, danes slovenske vasi, ki leži med Adlešiči in Tribučami. Leta 1561, ko si je Marindol priključil Ivan Lenković, pa so se vanj naselili še pravoslavci, ki so prišli s področja Žumberka. Ta naselja so bila relativno majhna, v povprečju so štela po štiri družine. Na vseh Lenkovičevih zemljiščih naj bi živelo skupaj 800 Uskokov, vendar je Lenković sem štel za služenje vojske sposobne moške, ne pa tudi njihovih družin. O naselitvi preostalih današnjih belokranjskih uskoških vasi nimamo zelo natančnih poročil, saj so v zgodovinskih virih bolj poredko omenjene.²⁸

4.1.3 Miliči in Paunoviči

V urbarjih se do 18. stoletja ne omenjata vasi Miliči in Paunoviči, ki sta prav tako naseljeni s pravoslavnim uskoškim prebivalstvom. V starejših virih dolino Kolpe južno od Marindola najverjetneje štejejo kar pod ta kraj. Zadruge, ki so jih ustanavljali tam naseljeni Uskoki, ne

²⁷ Štrumbelj, Žarko. *Arhivi »Uskoki na Slovenskem in v Žumberku«*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1991, letnik 14, številka 1/2, 47–48.

²⁸ Tomažin, *Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh*. 222–223.

štejejo za samostojna naselja. Navadno so se imenovali po najstarejšem članu skupnosti in tako sta svoje ime najbrž dobili tudi vasi Miliči in Paunoviči. Eno zadrugo je naseljevalo tudi do pet bratov z družinami, včasih celo več. Ob naraščanju števila prebivalstva v zadrugah so se spremenile v zaselke z več hišami in kasneje v samostojne vasi. Poleg Bele krajine so se Uskoki na Slovenskem naselili še v dolini reke Krke in na Gorjancih, na območje Kostela, na dele Notranjske in Krasa ter na posamezna območja na Štajerskem in v Prekmurju. Ker so bile te naselitve manjše in neorganizirane, se je večina teh Uskokov kmalu asimilirala s slovenskim prebivalstvom.²⁹

4.2 OBLIKOVANJE MEJE V PRAVOSLAVNIH VASEH MED SLOVENIJO IN HRVAŠKO

Vasi Marindol, Miliči in Paunoviči so bile do ukinitve Vojne krajine leta 1871 njen sestavni del, medtem ko Bojanci nikoli niso bili del Vojne krajine. Bojanci so v zgodovini spadali pod jurisdikcijo Kranjske in tudi v Kraljevini Jugoslaviji so pripadli Sloveniji oz. Ljubljanski oblasti ter kasneje Dravski banovini. Po ukinitvi Vojne krajine pa so Marindol, Miliči in Paunoviči pripadli Hrvaški, kamor so spadali tudi v obdobju Kraljevine Jugoslavije. Zaradi poteka meje med tedanjo vojvodino Kranjsko, ki je bila del Avstrije, in Hrvaško oziroma Ogrsko je prihajalo tudi do sporov z bansko vlado v Zagrebu. Po zgodovinskem pravu bi morala območja Žumberka in Marindola pripasti Kranjski, ki so ji pripadala pred priključitvijo k Vojni krajini. Ker tega območja takrat niso naseljevali Slovenci, je banska vlada v Zagrebu zahtevo Kranjske zavrnila. Na začetku druge svetovne vojne so bili v Miličih nastanjeni italijanski in hrvaški vojaki. Italijanska postojanka je bila v župnišču oziroma parohiji, hrvaški vojaki pa so bili nastanjeni pri nekem domačinu. Zagreb in Rim sta se zaradi slabe povezanosti Marindola z drugim bregom Kolpe sporazumela, da bodo mejo prestavili na reko Kolpo. Tako so se Hrvati že julija 1941 umaknili s tega brega Kolpe, s čimer so Italijani prebivalce teh vasi rešili pred hrvaškim preganjanjem. Leta 1941 je zaradi gonje ustašev proti pravoslavcem iz Miličev odšel pravoslavni duhovnik.

Po drugi svetovni vojni so Marindol, Miliči in Paunoviči najprej pripadli črnomaljskemu okraju, leta 1946 pa je na tem območju v veljavo zopet stopila stara meja iz Kraljevine Jugoslavije, po kateri je Marindol pripadel Hrvaški. Takrat je bil v Miličih nekaj časa celo sedež občine. Februarja 1952 so imeli na pobudo vaščanov v vaseh Marindol, Miliči in Paunoviči referendum, na katerem so se odločali o tem, ali naj se priključijo takratni Ljudski republiki

²⁹ Tomažin, *Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh*. 223.

Sloveniji. S priključitvijo se v treh vaseh nista strinjala le dva volivca. Ustanovna skupščina občine Adlešiči je bila konstituirana 1. aprila 1952 in nanjo so tega dne uradno prenesli matične knjige ter katastrski elaborat tudi za te tri uskoške vasi, leta 1955 pa je bila celotna občina Adlešiči priključena k občini Črnomelj. Leta 1952 je v tem delu Bele krajine spet obveljala meja, ki se je tu vzpostavila v 14. stoletju. Razlogi za priključitev k Sloveniji so bili predvsem praktične narave. Pred tem, torej pred vojno, in po njej, ko so ukinili občino Miliči, so namreč omenjene tri vasi sodile pod hrvaški občini Prilišće in Netretić, s katerima pa so imele zelo slabe povezave. Prebivalci so imeli dolgo pot do občinskega središča v Netretiću in tudi pošto so prejeli bolj poredko. Problem je bila tudi pogosto narasla voda danes mejne reke Kolpe. Mostu iz teh vasi na hrvaško stran ni bilo in jih tudi še danes ni. V bližnjih Žuničih, ki ležijo med Paunoviči in Miliči, so most zgradili šele leta 1955. Vaščani so tudi videli, da se kraji na slovenski strani Kolpe razvijajo nekoliko hitreje od tistih na hrvaški in so se tudi zato odločili za priključitev k Sloveniji.³⁰

5 USKOŠKO ŽIVLJENJE

Uskoki so od nekdanjih naredili na svoje opazovalce močan vtis predvsem s svojim fizičnim izgledom in vojaškimi vrtilinami kar je zapisal Gligor Stanojević v svojem delu *Senjski uskoci*. Benečani so jim priznavali hrabrost, človeškosti pa nikoli. Uskoki so bili lepi in po naravi zelo močni. Možje so bili vitki in možati, pogosto so nosili gosto brado in ob sebi imeli orožje. Do Uskokov so ljudje čutili strahospoštovanje, o njih je krožilo mnogo anekdot o hitrosti in fizični moči.³¹

5.1 VERSKA PODOBA

V Beli krajini so prisotne tri veroizpovedi: rimskokatoliška, pravoslavna in grkokatoliška. Medtem ko je rimskokatoliška vera v teh krajih še iz časov pokristjanjevanja slovanskih ljudstev, so pravoslavno in grkokatoliško veroizpoved v Belo krajino prinesli Uskoki, ki so bežali pred turškimi vpadi. Grkokatoliška oziroma uniatska cerkev je verska organizacija, ki pri bogoslužju uporablja grkobizantinske obrede v različnih jezikih. V primerjavi s pravoslavno cerkvijo priznava enotnost z rimskokatoliško cerkvijo in papeža kot vrhovnega poglavarja, vendar je ohranila vzhodni obred. Do ustanovitve grkokatoliške cerkve kot posebne organizacije je prišlo po cerkvenem zboru v Firencah leta 1439. Pripadniki pravoslavne

³⁰ Tomažin, *Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh*. 223–224.

³¹ Jankovič. *Uskoško prebivalstvo v Beli krajini*. 23.

veroizpovedi so naseljeni zlasti v uskoških vaseh Marindol, Miliči, Paunoviči in Bojanci. Beseda pravoslavje pomeni slaviti boga na pravi način. Poleg rimskokatoliške in protestantske je pravoslavna cerkev ena od treh večjih veja krščanstva. Od katolištva se je ločilo po vzhodnem razkolu leta 1054, razširjeno pa je v Vzhodni Evropi in na Bližnjem vzhodu. Za pravoslavje je značilno, da nima enotnega poglavarja, kot je papež pri katoličanih. Vsaka državna ali narodna cerkev je avtokefalna (je samostojna in ima svojega poglavarja – patriarha).³²

Z besedo Uskok so Slovenci in deloma tudi Hrvati kajkavci poimenovali vse priseljence katoliške in pravoslavne vere iz turškega cesarstva. V Slavoniji so jih imenovali prebege. Beseda uskok je bila splošen pojem etnične oznake. Kot takega ga najdemo tudi v nemških pisanih dokumentih, kjer zaradi vse pogostejše rabe in pojavljanja včasih dobi pomen etničnega kvalifikatorja; vendar nikoli v ljudski govorici. Belokranjci so jim vedno pravili Vlahi in beseda se je ohranila še do današnjega časa, ko se zaradi pejorativnosti umika besedi Srb. Tako Hrvati kot Slovenci so vse pravoslavce imenovali za Vlahe. Terminologija najpogosteje ni vsebovala etničnega elementa, ampak je bila odvisna od stvarnega stanja novih naseljencev, ki so bili lahko pribegi oz. uskoki ali krajišniki (v Vojni krajini) oziroma vlahki (planinski pastirji) ali bunjevci (uporniki) itd. Etnični Srb ali Hrvat sta bila v ljudski terminologiji lahko tako vse od vlaha do krajišnika, bunjevca in uskoka.³³

Proti koncu 16. stoletja se je naziv Uskok ustalil le za senjske Uskoke in Žumberčane. V Beli krajini so z nazivom Vlah označevali predvsem njihov poseben družbeni položaj. Glede na to da so bili novi naseljenci večinoma pravoslavni Srbi, se ime Vlah pogosto uporablja tudi kot sinonim za pravoslavca.³⁴

Prvi pravoslavni begunci pred turškimi vpadi na katoliško ozemlje pribežijo že po bitki na Kosovem polju leta 1389, po porazu Srbov, ki so se zatekli v Bačko in Banat. S pravoslavnimi begunci se je priselila tudi duhovščina, ki je strogo pazila, da verniki ne bi pristopili h katolištvu, zato so tam ustanavljali pravoslavne škofije. Poleg tega pa so bili vladarji in uradniki vedno bolj zaposleni z bližajočo se turško nevarnostjo, zato so na svoja zapuščena ozemlja radi sprejemali pravoslavne begunce, ki so jih vključili v vojaško službo in pri tem še niso mislili na versko poenotenje, s katerim bi lahko odbili pravoslavno prebivalstvo. Vendarle pa je na koncu 16. stoletja, ko so bile vojaške postojanke v Vojni krajini utrjene in v njih vedno več pravoslavnega prebivalstva, vprašanje vere spet postalo aktualno. Avstrijske cerkvene in

³² Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 34–35.

³³ Tergeslav, Marko. *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*. Ljubljana: ZRC, 1996, 12.

³⁴ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 35.

posvetne oblasti so kaj hitro tudi ugotovile, da so pravoslavni verniki večinoma usmerjeni v zunanjo formo in v svojo iz pravoslavja izhajajočo tradicijo, zato so svetovali in tudi delovali tako, da forma – pravoslavno bogoslužje s svojimi obredi – ostane nedotaknjena, vanjo pa se vnese katoliška doktrina z dogmatiko in moraliko ter s papeževim prvenstvom vred. Za to so bili potrebni novi duhovniki, ki bi izšli iz pravoslavnih družin, študirali pa bi v katoliški semeniščih po Avstriji in na Madžarskem. Za fante iz pravoslavnih družin, ki bi študirali katoliško teologijo, se je močno zavzemal tudi ljubljanski škof Hren, saj je bilo v njegovem času na Kranjskem že okoli 15.000 pravoslavnih vernikov. Ta pobuda je obrodila sadove; »pravoslavni sin« iz Oštrca v Žumberku Petar Domintrović je postal celo zagrebški škof in je sam skrbel za uskoške duhovnike.³⁵

5. 2 GOSPODARSTVO

Na območju Bele krajine, kjer je živel pravoslavno prebivalstvo, razmere za uspešno gospodarstvo niso bile kaj naklonjene. Vrtačasto površje ni bilo primerno za poljedelstvo, saj je tukaj zaradi kraškega površja relief razmeroma razgiban. V vrtačah so Uskoki večinoma imeli svoje vrtove, saj je tukaj zemlja rodovitna, medtem ko so na višje ležečih površinah s kamnišči postavljali in gradili svoje hiše oz. poslopja.³⁶

Glavni kulturi sta bili koruza in krompir, pridelovali pa so tudi pšenico, rž, lan ipd. Iz slednjih kultur so pridelovali domače platno. Vse do druge svetovne vojne je bila ovčereja najpomembnejša panoga, saj je zaradi volne vplivala na druga življenjska področja. Izdelovali so različne volnene izdelke, kot so nogavice, rokavice, torbe itd. Delno je odraz takega načina življenja tudi ženska noša uskoškega prebivalstva, ki spada v dinarski tip noše, za katerega je značilna uporaba volne in sukna. Gospodarske dejavnosti, kot so čebelarstvo, nabiralništvo, sadjarstvo, lov itd., so bile samo obrobne pomena, a je bila popestritev domačega jedilnika več kot dobrodošla. Zaradi ugodne lege v Bojancih dobro uspeva sadje, na okoliških pobočjih pa imajo prebivalci vinograde. Tudi v okolici Miličev je rjava ilovnata zemlja skopa s pridelki. Glavna gospodarska panoga je bila živinoreja, mleko pa so oddajali v zadrugo. Sadja so tu imeli malo, saj ne uspeva zaradi nizke lege, na kateri se pogosto pojavlja megla. Gozdnato površje je omogočalo razvoj lesnega gospodarstva v Žumberku in Velikem buukovju, sredi katerega ležijo Bojanci. Tako je zakon iz leta 1860 prebivalcem Vojne krajine med pravicami tudi dovoljeval, da smejo z lesom iz okoliških gozdov pokrivati svoje hiše. Leta 1871, ko je bila odpravljena

³⁵ Tergeslav, *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*, 18.

³⁶ Intervju 1: Niko Drakulić, Metlika, 16. 7. 2020

Vojna krajina, so bili gozdovi združeni v skupno zemljiško skupnost, ki pa ni obstajala dolgo. Območje Velikega bukovja z Bojanci je zaznamovalo gozdarstvo. Tu je v začetku 20. stoletja delovala ozkotirna železnica Črnomelj–Adlešiči. Leta 1914 je bila dograjena tudi železniška proga Metlika–Novo mesto, s čimer se je odprla tudi možnost za večje izkoriščanje okoliških gozdov, za kar prej ni bilo pogojev. Že samo območje gozda Veliko bukovje nam pove, da je tu prevladoval bukov gozd, ki je bil v lasti Avstro-Ogrske. Železnica je vplivala na okoliške vasi in življenje v njih. Okoliško prebivalstvo je prejelo zaslužek, kljub temu da je bilo to območje pasivno. Z začetkom gospodarske krize je sovpadal tudi čas opustitve proge in sečnje, ki sta še dodatno povečali revščino in izseljevanje prebivalstva.³⁷

5.2.1 Obrt

Pomemben del gospodarstva v uskoških vaseh Bele krajine je predstavljala obrt, največkrat je šlo za hišno dejavnost. Izdelovali so rokodelske izdelke predvsem za uporabo v lastnem gospodarstvu in gospodinjstvu. Posamezne rokodelske veščine so se razvijale in specializirale, tako da so se izdelki prodajali tudi v ožji in širši okolici.

Surovino za izdelke so našli predvsem v naravi, to so bili les, šibje in slama. Iz lesa so izdelovali poljedelsko orodje in preprosto pohištvo, iz šibja in slame pa različne košare, koše in peharje. Navedene predmete so izdelovali pri skoraj vsaki hiši za lastne potrebe. Nekaterih zahtevnejših obrti so se lotevali priučeni in bolj specializirani delavci. K temu je spadalo predvsem stavbarstvo, krovstvo (s slamo) in mizarstvo ter sodarstvo.

Obliko trgoavnja, prodaje in nabave izdelkov so predstavljali sejmi. Eden od artiklov, ki so ga prebivalci Bele krajine predvsem kupovali na sejmi, je bil bombaž. Trgovali so z živino, kuhali in prodajali apno, les itd. Za prodajo domačih izdelkov na sejmi so bile zadolžene »gazdarice« (hišne gospodarice), ki so z zaslužkom kupovale izdelke, potrebne za gospodinjstvo. Na sejmi so se seznanili tudi z oblačili in obutvijo, ki jih sami niso poznali. Najbolj znan primer so opanki, ki naj bi jih nosili samo tisti, ki so trgovali po Vojni krajini.³⁸

5.2.2 Tkalstvo

Tkalstvo je bila posebna domača obrt v Beli krajini, nekdanja prisotna skoraj pri vsaki hiši, saj so ženske doma tako izdelovale prte, rokavice, nogavice, preproge za stene ipd. Ta obrt je do danes skoraj usahnila, a vendar se je to tradicijo odločila ohranjati družina Cvitkovič iz Adlešičev, ki se še danes ukvarja z tkalstvom in veziljstvom.

³⁷ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 43–44.

³⁸ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 45.

V Beli krajini so kot osnovne surovine za tkanje uporabljali lan in konopljo, pozneje so uporabljali tudi bombažno kupljeno nit. Na območju pravoslavni vasi v Beli krajini je bilo razširjeno tudi tkalstvo z volno zaradi domače ovčereje in dosegljivosti volne.³⁹

O tkalstvu se ni mnogo pisalo. Prepuščeno je bilo samo sebi, se bodisi širilo ali nazadovalo, odvisno od tega, kakšne so pač bile gospodarske razmere. Da se je vendarle ohranilo tako dolgo, so zaslužne slabe gospodarske razmere in kraški svet, ki je le za silo dajal ljudem vsakdanjega kruha za preživljanje. Pomanjkanje tekstilij je Belokranjke prisililo, da so vedno več tkale za domačo uporabo. Ena najstarejših tkalk na belokranjskem ozemlju je bila Ana Majerle, ki je zadnja tkala lepe pisane volnene pasove, tako imenovane repe, ki so jih nosile svoj čas Poljanke pri svojih ljudskih nošah.⁴⁰

Da bi lahko dobili platno, so morale surovine za tkalstvo (lan, konoplja) najprej kar čez nekaj postopkov. Lan so po tem, ko je rasel do sto dni, »popukali« in ga zvezali v »rukoveti« (snopišča, debela za obseg obeh dlani) ter ga postavili po travnikih v kope. Semena so nato otokli s palico ali pod »tukačo«. Nato so lan namočili v Kolpo in ga postavili nazaj na travnik, da se je krepko posušil. Po sušenju je bil transportiran v sušilnico, kjer se je kuril, da je postal krhek. Zatem je ponovno sledil proces s tukačo, nato proces pod trlico in izpod trlice na greben. Na grebenu so se izčesala povesma z dolgimi vlakni za fino platno. Povesma so privezali na preslice, ki so si jih predice zatikale za pas ob levem boku. Z vretenom so se nato niti izvlačile iz povesma in z desnico so jih ženske navijale na vretena. Temu procesu se reče ročna preja. Proces »prelo« je bil nekakšen vaški dogodek oz. zbor deklet v hiši, ki je imela dovolj prostorno sobo. Dekleta so s seboj prinesla preslice ali kolovrate ter predle lan. S tem so si krajšale čas in tako so tudi varčevali z razsvetljavo po hišah, kjer se ni predlo.⁴¹

Preja s preslico se je na Slovenskem najdlje ohranila prav v Beli krajini. Posebne dolge preslice so se ohranile predvsem na območju Bele krajine in Istre. Belokranjske preslice imajo dolg nastavek, ki lahko zavzema več kot polovico celotne dolžine preslice. Bile so večidel suličaste oblike. Dekoracija na preslicah je bila večinoma površinsko rezljana.⁴²

Najprimitivnejša naprava za tkanje je bilo brdce za tkanje ozkih trakov. Med stare načine tkanja je spadalo tudi tkanje »na šibe«, ki je zahtevalo veliko potrpljenja, vztrajnosti in vestnosti. Tkalost se je po že vnaprej pripravljenem načrtu. Takoj za to napravo pa je treba omeniti statve, ki so

³⁹ Prav tam, 45.

⁴⁰ Račič Božo, *Domače tkalstvo v Beli krajini*. Ljubljana: Slovenski etnograf III–IV, 1951, 143.

⁴¹ Prav tam, 146–147.

⁴² Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 46.

jih s sabo prinesli Uskoki in so jih imenovali »tare«. Tare so bile približno 180 cm visoko in 90 cm široko stojalo v obliki okvirja, ki je bil dvakrat predeljen. Na statvah so prebivalke uskoških belokranjskih vasi tkale predvsem »pregače« (predpasnike).⁴³

5.3 LJUDSKO STAVBARSTVO

Ljudsko stavbarstvo v pravoslavni vasi Bele krajine je bilo predvsem odvisno od gradbenih materialov, ki so bili dostopni prebivalcem. Tako se uskoško stavbarstvo ni bistveno razlikovalo od belokranjskega. Materiali, ki so bili na voljo, so bili predvsem les, slama in kamen, ki se je prvotno uporabljalo le za zidavo stavbnih temeljev. Bivalni del je bil lesen, kritina pa je bila večinoma iz slame, ki jo je pozneje zamenjala opeka. Tip stanovanjske hiše je bil odvisen predvsem od terena, na katerem je bila hiša postavljena. Na ravninah so bile pogostejše pritlične, na pobočjih pa podkletne, v pobočje vkopane stavbe. Pri delno vkopanih hišah je bil spodnji del kamnit, zgornji oz. bivalni del pa lesen. Predvsem v vasi Marindol se je pojavil t. i. zaprti dvor, oblika doma, pri katerem so stanovanjska hiša in gospodarska poslopja razporejena tako, da oklepajo dvorišče, vhodno stranico pa zapirajo premična lesena vrata. Tako oblikovana domačija spominja na pravo utrjeno domovanje. Ponekod so bila bruna na zunanji strani obita z deščicami in ometana, da se je na prvi pogled zdelo, da je stavba zidana, še pogosteje pa so bile stavbe neometane, le stiki med brunami so bili zamazani z ilovico in pobarvani z apnom. Bivalni del je bil na notranji strani obit z deskami tako, da so bile stene gladke. Namembnost posameznih prostorov je bila podobna kot v slovenskih vaseh in narekoval jo je posamezni način življenja. Veža je bila prostor za kuhanje, kjer se je prav pri pravoslavnem prebivalstvu še nekaj let po prvi svetovni vojni ohranilo odprto ognjišče. Na ognjišču so pekli in kuhali hrano. Poleg ognjišča je bila v veži še »mentrga« (miza z odprtino za mesenje testa), omara za shranjevanje posod in vedro za vodo. »Hiša« je bila najpomembnejši prostor v stanovanjski hiši. Tu je teklo vsakdanje življenje in delo družine. V hiši so imeli krušno peč, v kotu nasproti vrat mizo s klopmi, nad njo svete podobe, pod okni postelje ali skrinje za shranjevanje obleke. Nekatere stavbe so imele še dodatni bivalni prostor, t. i. drugo hišo, ki je bila nad hlevom. V njej so navadno spali otroci. Na podstrešju so čez poletje shranjevali različne predmete, npr. kolovrat, jeseni sušili koruzo, pozimi pa svinjsko meso. V pravoslavni vasi se je vse do danes ohranila posebna vrsta stavb, ki so jih imenovali »hisi«. Ponavadi je vsak zakonski par v

⁴³ Račić, *Domače tkalstvo v Beli krajini*, 148–149.

veliki družini imel svoj his, v katerem je prenočeval, dnevno življenje pa je teklo v osrednji stanovanjski hiši.⁴⁴

5.4 OBLAČILNI VIDEZ

Prebivalci pravoslavnih belokranjskih vasi so kot dediščino matične domovine kljub preseljevanju in večstoletni prekinjeni povezavi ohranili svojo nošo, predvsem žensko, medtem ko so moški prevzeli t. i. moško nošo sosednjega slovenskega prebivalstva, ki spada v panonski tip noše. Ženska uskoška noša spada v dinarski tip noše, za katero je značilna uporaba volne in skuna.

Prvi nošo opiše Valvasor: »Ženske nosijo dolge vrhnje suknje brez rokavov, ker imajo spodaj druge rokave. Prsi si krasijo s pisanimi ali rožastimi rutami; tako se tudi spodnjice pestrijo v modrih, rdečih in drugih barvah. Na nogah nosijo opanke, tj. široke podplate, ki imajo na robu majhne luknje; skozi se potegne vrvica in čevljev je narejen. Take čevlje imenujemo opanke. Nekateri kmetje in siromaki vzamejo en sam kos surove kože, postrgajo slako z nožem in si naredo opanke. Glavo si ovijajo [...] prav čedno z dolgo in ozko ruto iz pisanega platna.«⁴⁵

Žensko nošo pri Uskokih v Beli krajini so sestavljali spodnje krilo oz. spodnja »skuta«/»dolinka« ter zgornje krilo oz. zgornja »skuta«/»gorinka«. Čez skuto je bil položen predpasnik – za praznične priložnosti je bila to bogato okrašena »pregača«, ob delavnikih pa predpasnik oz. »virtuk« iz tanjšega blaga. K noši sta sodila tudi telovnik »zubon« in rumen pas, na katerem so bili prišiti stari kovanci, »tkaniček«. Nogavice so bile spletene iz domače volne in rdeče pobarvane. Ruta »povezača« je bila prvotno okrašena z resami, v letih med svetovnima vojnama pa so nanjo prišili čipke »šlinge«. Moška noša je bila podobna noši drugih Belokranjcev, iz dolgih hlač in srajce. V letih med svetovnima vojnama je bilo perilo in srajca iz domačega blaga, stkanega iz konoplje, zgornje hlače pa so bile iz kupljenega cajga. Ženske so nošo nosile vsak dan vse do druge svetovne vojne. Po drugi svetovni vojni je nošo množično odkupovala mestna gospoda, predvsem iz Ljubljane, domačini pa so jo rade volje prodali, saj so se v povojnem obdobju znašli v težkih gospodarskih razmerah.⁴⁶

5.5 DRUŽBENO IN PRAVNO ŽIVLJENJE

⁴⁴ Dražumerič, Marinka. Terseglav, Marko. *Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini*. Ljubljana: Traditiones, 1987, 219–222.

⁴⁵ Misija Zgaga, 1408 – *prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 51–52.

⁴⁶ Dražumerič in Terseglav. *Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini*, 216–217.

Zadruga, hišna ali družinska zadruga so nazivi za posebno ustanovo skupnega življenja, širšo od biološke skupnosti. Sestavljena je iz več družin (najmanj dveh), njeni člani so živeli in delali skupno po načelu predhodno dogovorjene delitve dela, skupno razpolagali s sredstvi proizvodnje, ki so pripadala skupnosti, in skupno izkoriščali produkte svojega dela.

Take zadruge so na ozemlju Slovenije obstajale v Beli krajini med uskoškim prebivalstvom. Prvi je o njihovih zadrugah že zapisal Valavsor: »V vsaki hiši stanuje skupno najmanj tri, štiri ali celo pet družin in torej cel kup otrok, vendar pa sam en gospodar in ena gospodinja. Gospodar je najstarejši mož, če je za to sposoben, gospodinja pa je žena najmlajšega poročenega brata ali strica. Tema dvema morajo vsi biti poslušni in opravljati hišna dela.«⁴⁷

Ves zaslužek, ki so ga člani zadruge pridobili s svojim delom, se je načeloma stekal v skupno blagajno, za katero je skrbel gospodar. Praviloma je vsakemu pripadal približno enak del, da je zadovoljil potrebe, ki jih je imel v okviru skupnosti. Nekaj osebne lastnine je imela ženska, ki jo je dobila z doto. Bilo je odvisno tudi od strogosti gospodarja, ali se je v zadrgi pojavljala še dodatna osebna lastnina. Če je bil »gazda« eden od bratov, se je dogajalo, da je jemal več sredstev iz skupne blagajne zase in za svojo družino, preostalim članom pa namenil manj.

V zadrgi je veljala tudi temeljna vrednota, to je bilo skupno delo. Delilo se je na moško in žensko, vendar delitev zaradi revnega gospodarstva ni bila izrazita. Celotno delo je bilo namenjeno predvsem celotni skupnosti, a so tam, kjer je bil gospodar pravičen in kjer je prevladovala sloga, delali bolj marljivo in z večjim zadovoljstvom.

Skupnost življenja se je kazala tako, da so vsi živeli v eni hiši. Ob hiši so potem, ko se je kateri od sinov poročil, naredili majhno stavbo, ki so jo imenovali »his«. Tu sta mladoporočenca le prenočevala, sicer pa sta bivala v hiši z ostalimi člani. Dolžnost gospodarja in njegova pravica je bila, da je razporejal delo, odločal o gospodarenju, planiral in skrbel za skupno lastnino. Vsi člani so ga morali poslušati. Idealen gospodar je bil tisti, ki se je o delu, prodaji ali nakupu živine in o drugih zadevah najprej posvetoval z ostalimi člani zadruge, in tisti, ki je bil pri svojem delu pošten ter pravičen.

V številnih belokranjskih zadrugah je prišlo do delitve po drugi svetovni vojni, najbolj v šestdesetih letih. Vzroki, ki so privedli do delitve zadrug, so bili različni. Največkrat je prihajalo do nesoglasij in nasprotij med člani zadruge, pogosto niso bili zadovoljni z gospodarjem in gospodinjo in so se jima začeli upirati. Mnoge žene niso marale prenašati svojega podrejenega

⁴⁷ Balkovec, Marjetka. *O zadrgi v Beli krajini*. Zagreb: Etnološka tribina, 1986, 103.

položaja pod gospodinjo, zato so podpihovale svoje može. Močan vpliv pa so imeli tudi izseljenci iz Amerike, saj so s sabo domov prinašali nove ideje o lepšem, boljšem življenju ob zasebni lasti. Tisti, ki so si skrivaj zaslužili, so se počutili dovolj močne, da bi lahko začeli živeti samostojno, in to je večinoma vodilo v delitev zadrug.

Kljub temu da je zadružni način življenja v vaseh Marindol, Miliči in Paunoviči že izumrl, še vedno obstaja zadružna lastnina, ker se ne ve, kdo je lastnik zadružnega imetja. Zaradi tega je tudi prihajalo do sporov in tožb v vaseh, kar je zadrugam tudi pripisalo določeno negativno mnenje.⁴⁸

5.6 ŠEGE IN NAVADE

Kot vsaka skupnost imajo tudi Uskoki svoje šege in navade, ki jih še danes skušajo ohraniti in prenesti del tradicije na svoje otroke, predvsem letne šege, kot so badnji večer, božič, slava in velika noč.⁴⁹

5.6.1 Krst

V pravoslavni veri se ob zakramentu svetega krsta prejme tudi zakrament svete birme. Otroka so starši nesli h krstu približno že 14. dan po rojstvu. Deček je imel krstnega botra oz. »kuma«, deklica pa krstno botro oz. »kumo«. Za kuma ali kumo so starši največkrat izbrali bolj uglednega družinskega člana. Ta vloga je bila zelo častna in spoštljiva.⁵⁰

5.6.2 Poroka

Poroke so bile včasih večinoma dogovorjene in ljubezen ni imela velike veljave pri tem. Ženske so se enostavno morale privaditi na novega moža in si ustvariti družino. Uskoki so se do okrog leta 1935 poročali izključno med sabo, ni se jim bilo dovoljeno poročiti z osebo drugačne veroizpovedi. Danes so takšni tipi porok normalizirani in nimajo nikakšnega večjega vpliva na način življenja potomcev Uskokov. Poleg tega je bila v tistih časih ločitev tudi sramota za družino, zato je bilo veliko zakonskih zvez primorano obstati.⁵¹

Če so dekletovi starši privolili v poroko, se je ženin v sprevedu odpravil v nevestino hišo. Pri odhodu iz domače hiše si je nevesto z zavezanimi očmi džever posadil pred sabo na konja in jo odvedel v cerkev. Nevesta si je šele v cerkvi odkrila obraz, zavezane oči ob odhodu iz očetove hiše pa naj bi bile opomin, da se kot poročena žena ne sme svojevoljno vrniti domov. Pripadnost

⁴⁸ Balkovec. *O zadrugi v Beli krajini*, 104–107.

⁴⁹ Intervju: Niko Drakulić

⁵⁰ Intervju: Niko Drakulić

⁵¹ Intervju: Niko Drakulić

pravoslavni veri je bila do druge svetovne vojne še tako močna, da so se pravoslavci lahko poročali le med seboj, prav tako kakor na drugi strani pripadniki rimskokatoliške vere. Zaradi tega se pravoslavni prebivalci Bojancev, Miličev, Marindola in Paunovičev niso mešali s prebivalci sosednjih katoliških družin. Čas po drugi svetovni vojni je v tem oziru prinesel velike spremembe. Mladi iz pravoslavnih družin so si začeli izbirati bodoče zakonce v bližnji in daljnji okolici in pri tem je bil pomen veroizpovedi vse manj odločujoč. Pri poročnem obredu v cerkvi so iz nekaterih dogodkov sklepali na bodočnost zakona. Po obredu se je svatbeni sprevod napotil na ženinov dom. V Bojancih je svate pred hišo pričakala ženinova mati. Nevesti je dala sito, v katerem je bilo žito in jabolko. Žito je nevesta potrosila po svatih, sito in jabolko je morala vreči čez hišno slame. Čez prag novega doma so mlado ženo prenesli »dževeri«. V Miličih jo je v veži pričakala tašča, sedeča na stolu. Nevesta ji je morala sestiti na kolena, v naročje pa so ji posadili »nakolenče«, fantka iz bližnjega sorodstva. S tem so želeli, da bi bil prvorojeni otrok moškega spola. Nato se je začela gostija, ki je v obdobju med svetovnimi vojnami trajala dva dni. Poleg jedače in pijače so imeli v navadi različne družbene igre. Ob polnoči se je nevesta preoblekla in sama stregla gostom. Teden dni po poroki je nevesta v spremstvu moža, tasta in tašče odšla domov na obisk. Nevesta je na možev dom prinesla za doto. To je bil največkrat denar, a tudi živina – predvsem voli.⁵²

5.6.3 Smrt

Po verovanju uskoškega prebivalstva so smrt napovedovali klici sove in škripanje oz. pokanje pohištva. Ob smrti so v hiši pokojnika ustavili uro in zaprli vsa okna v hiši ter jih niso odpirali, dokler je v hiši ležal pokojnik navadno 48 ur. Pokojnika so uredili in umili sosedje, ženske so oblekli v nošo, moške pa v obleke. Ob smrti so pokojniku usta, roke in noge zvezali s trakom, ki so ga razvezali šele na pokopališču – mrlič, ki mu tega ne bi storili, naj bi se po smrti vračal domov. Zvečer so v pokojnikovo hišo prihajali sovaščani, da bi čuli pri mrliču. Ob čuvanju so kartali, se igrali in se pogovarjali, da bi jim čas hitreje minil.⁵³

Ko so krsto nosili iz hiše, so morale biti pokojnikove noge obrnjene naprej, poleg tega pa so krsto na pragu možje, ki so jo nosili, trikrat dvignili v zrak. Krsta se je nato odnesla v cerkev, kjer je potekala maša. Glava pokojnika je bila obrnjena proti oltaru, saj je oltar gledal proti Carigradu. Tudi pri spuščanju krste v zemljo so pazili, da je bila glava pokojnika obrnjena proti Carigradu. Preden so krsto položili v zemljo, so ob robovih jame posipali pšenico in grah ter to zalili z vinom. Na krsto so potem še vrgli novčiče. S tem naj pokojnik »ne bi šel praznih rok«

⁵² Dražumerič in Terseglav. *Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini*, 223–225.

⁵³ Prav tam, 225–226.

v drugo življenje. Mašni obredi so potekali v staroslovanščini in v njej potekajo tudi še danes. Napisi na nagrobnih spomenikih so nekoč bili pisani samo v cirilici, danes pa so to opustili in pišejo imena v latinici.⁵⁴

5.6.4 Božič

Tako pri katoličanih kot pri pravoslavni prebivalcih je bil božič poleg velike noči največji in najpomembnejši praznik v letu. S praznovanjem božiča so bili povezani številni obredi in dejanja, ki naj bi v naslednjem letu zagotovili čim več dobrega. Pravoslavci so praznovali božič tri dni. Sedem tednov pred božičem je veljal strog post, ki so ga starejši spoštovali še v obdobju med svetovnim vojnama. Post je veljal za vse do predvečer božiča. Na badnjak (predvečer božiča) so tako pravoslavni kot katoliki na ogenj naložili debelo deblo, ki je moralo tleti vse do jutra. Na ta večer so veliko pozornosti posvetili mizi v hiši. Nanjo so položili tenko plast slame in jo prekrili s prtom. V levi vogal mize so dali sito in vanj za dobro letino nasuli žita, in to vsa semena, ki so jih sejali pri hiši. Priložili so tudi nekaj denarja, da bi ga bilo drugo leto dovolj. Na vrh so dali božični kruh. Slamo so položili tudi pod mizo in na tla v hiši. Na njej so čez noč prespali otroci, ker se je tudi Jezus rodil na slami. Na božično jutro je prvi vstal gospodar. Tako kot za novoletni dan je tudi za božič veljalo, da je moral od tujih priti prvi v hišo moški, ki ga je gospodar posipal z žitom in so ga obdarovali z jabolkami ter denarjem. Po verovanju tistih opravil, ki jih nisi delal na božič, nisi smel delati vse do novega leta. Tako so ženske na ta dan nekaj časa pletle, šivale, tkale in opravile vsako potrebno gospodinjsko delo.⁵⁵

5.7 LJUDSKO SLOVSTVO IN PLES

Uskoško ljudsko pesništvo na Slovenskem je v nekaterih prvinah podobno slovenskemu in tudi evropskemu, pri čemer gre za univerzalne kategorije, ki so si podobne ali celo enake v vseh ljudskih pesništvih tega sveta. Srbsko-hrvaško pesemsko tradicijo so ohranili le tisti belokranjski kraji, ki so bili v 16. stoletju naseljeni s hrvaškimi in srbskimi pribegi. V nekdanjih uskoki naseljenih krajih (Adlešiči, Preloka, Žuniči itd.), ki so danes slovenski in katerih prebivalci se deklarirajo za Slovence, predstavlja uskoška dediščina del pevskih repertoarjev in jo čutijo kot lastno identiteto. Uskoško pesništvo kaže dve različni podobi, saj zapisano gradivo izvira iz 19. stoletja in iz druge polovice 20. stoletja, novejše gradivo pa je bolj slovenizirano.⁵⁶

⁵⁴ Intervju: Niko Drakulić

⁵⁵ Dražumerič in Terseglav. *Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini*, 226–227.

⁵⁶ Terseglav, Marko. *Uskoška pesemska dediščina Bele krajine*, 120.

Terseglav v svoji obsežni raziskavi o Uskoški dediščini Bele krajine razdelil uskoške pesmi na pripovedne, obredne, plesne, pivske, svatske, šaljive, otroške itd. Pesmi so peli večinoma ob praznikih, po maši, ob delu in predvsem na svatbah. Peli so dvoglasno in zelo na glas, kar je značilno za južnoslovansko petje.⁵⁷

Pri uskoškem prebivalstvu je pomembno omeniti tudi ples. O njihovih plesih je prvi pisal Ivan Navratil leta 1849, ko je omenil tudi marindolsko in bojansko kolo. Najstarejšo plast belokranjskih plesov predstavljajo plesi, ki so se ohranili predvsem v mestnem okolju. Posebnost so bili plesi, podobni otroški igri most, ki je indoevropskega izvora. Druga plast belokranjskega plesnega izročila je v celoti uskoškega izvora; ti plesi dokazujejo da so Uskoki prišli z dinarskega območja, ki pozna kolanje, počasen ples v kolu ob petju, brez instrumentalne spremljave. Tako so plesali na območjih, kjer so se Uskoki mešali s Slovenci. Izročilo mutastega kola (nemo plesanje) so ohranili le še v vasi Bojanci.⁵⁸

6 INTERVJU Z ZDRAVKOM VUKOVIĆEM

Gospod Zdravko Vuković se je rodil v belokranjski pravoslavni vasi Miliči, kjer je ostal celotno svoje življenje in si tukaj tudi ustvaril družino. Danes s svojo ženo, ki ni pravoslavne veroizpovedi, skušata ohranjati tradicijo v Miličih. Skupaj skrbita za pravoslavno cerkev Sv. Petra in Pavla, ki je zdaj popolnoma obnovljena.

1. Kaj se spomnite iz otroštva, predvsem glede pripadnosti pravoslavni veri in tega, da ste potomec Uskokov?

Iz otroštva se spomnim malo, a se spominjam tega, da sem z mamo in očetom hodil k maši k Sv. Petru in Pavlu v vasi. Spomnim se tudi, da je obred potekal v staroslovanščini. V spomin se mi je pa najbolj vtisnil predvsem običaj božiča in badnjaka, ko smo kot otroci krasili hrastovo drevo, in dobrot, ki sem jih dobil kot otrok. Zdaj pa smo se že čisto modernizirali in smo celo začeli uporabljati lučke (v smehu).

2. Ali so vam starši pripovedovali o zgodovini Uskoškega prebivalstva in vas poučevali o tradiciji?

⁵⁷ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 70.

⁵⁸ Misija Zgaga, *1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki*, 71.

Da, predvsem mama, ki je zdaj štiri leta pokojna. Vedela je zelo veliko in stremela k temu, da se ohrani tradicija, ki je tukaj prisotna že več kot petsto let. Z ženo danes skrbiva za cerkev, kljub temu, da je moja žena katoličanka, želi pomagati, da se tradicija ohrani, saj se nama zdi žalostno, da bi cerkev po vseh letih obstoja propadla. Sam sicer nisem veren, a želim izpolniti željo svoje mame, da bi prenesel vsaj nekaj znanja o svoji kulturi naprej na otroke in vnuke.

3. Kako pogosto potekajo maše v Miličih in ali je obred še vedno v starislovanščini?

Maše potekajo vsako nedeljo. Obreduje župnik oz. paroh iz Hrvaške, saj spadamo pod karlovško patriarhijo. Obredi ne potekajo v staroslovanščini, ampak v hrvaškem jeziku.

4. Kako vi prenašate tradicijo na svoje otroke in vnuke?

Tradicijo prenašam predvsem z našimi obredi, kot so badnjak, božič, vazam, saj se mi je, kot sem že povedal, to iz otroštva najbolj vtisnilo v spomin.

5. Med vožnjo sem opazila, da v Miličih ni nikjer videti stare domačije, v kakršnih so živeli Uskoki, in hisov.

Žal je to res. Večina starejših objektov je bila porušena ali pa so bile nove hiše samo dozidane na starih stavbah – tako kot moja hiša danes. Enako velja za hise, čez cesto smo imeli his, v katerem sta spala moja starša, ko sta se poročila. Ta his si je hči preuredila v vikendico. Z večino hisov v vasi se je zgodilo enako, nekatere pa so žal tudi porušili. Edina uskoška domačija, ki je še danes ohranjena v Beli krajini, je v Žuničih in se imenuje Šokčev dvor, ki naj bi bil tukaj že od leta 1824.

6. Kot ste omenili je vaša žena rimskokatoliške veorizpovedi. Ali so vaši starši temu zakonu nasprotovali?

Ne, nista nasprotovala. Vem pa, da se prej niso dovoljevale mešane poroke. Otroke sva vzgojila tako, da vesta o obeh verah enako ter sta se sama odločila, za katero vero se bosta opredelila. Kljub temu pa vseeno ohranjamo tradicijo in praznujemo v družini cerkvene praznike dvakrat, predvsem božič in veliko noč.

7 ZAKLJUČEK

Območje Bele krajine je zaznamovala geografska pokrajina, ki je bila zaradi turški vpadov v 16. stoletju deležna velikega migracijskega toka. Tako so današnji prebivalci pravoslavnih vasi potomci različnih narodov. Predniki so s seboj prinesli ljudsko izročilo, ki je pustilo pečat tudi na katoliškem prebivalstvu. Kljub temu da so se Uskoki asimilirali brez večjih težav, so nekatere navade prevzeli od domačinov, nekatere pa ohranili enake, kot so bili nekoč. Od katoliškega prebivalstva so se razlikovali predvsem v ljudskem pesništvu, ki je imelo prvine hrvaškega in srbskega jezika. Te so se postopoma pomešale z belokranjskimi ljudskimi pesmi. Prav zato tudi belokranjski jezik danes odstopa kot narečje z izrazitimi primesmi hrvaških besed, kar je zelo razvidno tudi iz neuporabe dvojine. To, da so bili Uskoki v vsesplošnem strahu pred Turki, nakazuje tudi poseben tip stavbarstva, saj so svoje domove gradili tako, da so jih zapirala na eni strani lesena vrata, dvorišče pa je bilo varovano kot nekakašen manjši tabor. Uskoki so živeli v t. i. zadrugah, ki so predstavljale posebno obliko načina življenja. V zadrugi je živelo več družin, ki so skupaj živele in opravljale določena opravila, pridelke pa razdelili in skupaj uživali v sadovih svojega dela. Kljub temu da je na voljo dokaj veliko virov o uskoškem prebivalstvu v Beli krajini, je težava v tem, da so predvsem viri o načinu življenja Uskokov nastali preko ustnih pripovedi danes živečih potomcev. Primanjkuje tudi raziskovalcev, ki bi se strokovno posvetili tej temi. Najobširnejšo raziskavo o uskoških pesmih je naredil Marko Terseglav leta 1996. Zatočišče v Beli krajini, pod vznožjem Gorjancev in ob reki Kolpi, je Uskokom nudilo možnost, da so se njihove šege in navade, kljub počasnem upadanju njihove številnosti, obdržale vse do danes. Ohranjati jih skušajo zlasti uskoški potomci v vaseh Miliči, Marindol, Paunoviči in Bojanci.

8 VIRI IN LITERATURA

- Balkovec, Marjetka, 1986. O zadrugi v Beli krajini. Zagreb: Etnološka tribina.
- Dražumerič, Marinka. Terseglav, Marko, 1987. Prispevek k preučevanju Srbov v Beli krajini. Ljubljana: Traditiones.
- Enciklopedija Slovenije: 13 Š – T, 1999. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije: 14 U-We, 2000. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Hrvatski vojnik, Počeci Vojne krajine, broj 578, 2019. URL: <https://hrvatski-vojnik.hr/pocecivojne-krajine/> (citirano 15.7.2020)
- Jankovič, Vita, 2016. Uskoško prebivalstvo v Beli krajini. Ljubljana.
- Misija Zgaga, Alenka et. al., 2008. 1408 – prišli so Turki, za njimi Uskoki. Metlika: Belokranjski muzej.
- Račič, Božo, 1951. Domače tkalstvo v Beli krajini. Ljubljana: Slovenski etnograf III–IV.
- Simoniti, Vasko, 1990. Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju. Celje: Mohorjeva družba.
- Simoniti, Vasko, 1991. Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju. Ljubljana: Slovenska matica.
- Štrumbl, Žarko, 1991. Arhivi »Uskoki na Slovenskem in v Žumberku«. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, letnik 14.
- Terseglav, Marko, 1996. Uskoška pesemska dediščina Bele krajine. Ljubljana: ZRC.
- Tomažin, Martin. Uskoško prebivalstvo v Belokranjskih vaseh. Inštitut za narodnostna vprašanja, št. 46., 2005.
- Voje, Ignacij, 1992. Migracijski procesi v slovenskem prostoru v turškem obdobju. Zgodovinski časopis 46.
- Voje, Ignacij, 1976. Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju. Zvezek 1–2 Ljubljana: Zgodovinsko društvo za Slovenijo.
- Županič, Niko, 1958. Dolenjski list: 400 let gradu in trdnjave Pobrežje na Kolpi. Novo mesto: SZDL.
- Intervju: Niko Drakulić, Metlika 2020.
- Intervju: Zdravko Vuković, Miliči 2020.